

Návrh opatrení na zachovanie historickej štruktúry krajiny mestskej časti Machnáč

Životné prostredie človeka predstavuje trojrozmerný priestorový systém tvorený prírodnými, historickými a súčasnými štruktúrami. O historických štruktúrach krajiny hovoríme všade tam, kde človek zámernou aktivitou v priebehu histórie markantne pretváral prírodu, pričom prejavy týchto historických transformácií neodstránili či neprekryli deštruktívne vplyvy 20. storočia - industrializované poľnohospodárstvo, priemyselná výroba, výstavba, doprava, ťažba a podobne.

Do historických štruktúr krajiny preto patria sústavy rybníkov, vinohradnícke oblasti, mlyn s pílou, sieť ciest, skupina domov s hospodárskymi budovami, ale aj celý región pretvorený dlhodobou činnosťou človeka na samostatnú spoločensko-hospodársku komunitu. Civilizácia industriálnej éry sa snaží odstraňovať všetko, čo priamo a bezprostredne neslúži jej expanzívnym a exploatačným cieľom. Najmä v povojnovom období zaznamenávame rýchly zánik krajinných štruktúr.

Ani mestská časť Machnáč (obr. 1) ako organická súčasť veľkomesta Bratislavy sa nevyhla stavebnému tlaku, ktorý tu na veľkých plochách nenávratne odstránil historické štruktúry. Celé územie tvorí relatívne samostatná vyvýšenina, prevažne konvexného tvaru. Najvyššia a najplochejšia časť je situovaná v juhovýchodnej a v centrálnej časti Machnáča (269 m n. m., sklon 2-5°). Výrazne ju ohraničujú zlomy v smere S-J a SZ-JV s dolinami, ktoré majú miestami sklony svahov až 50°. Tieto svahy sú v smere vrstevnic relatívne členitejšie ako svahy ohraničujúce záujmovú oblasť na severovýchodnej, východnej a južnej strane, dosahujúce miestami sklony 25°. Z hľadiska orientácie reliéfu môžeme toto územie rozdeliť na 2 celky s orientáciou Z-SZ-S-SV a JZ-J-JV. Machnáč, ktorý bol vďaka svojej polohe vždy pričleňovaný k Starému mestu ako jeho vysokohodnotné prirodzené zázemie, stráca postupne tento jedinečný atribút. Pôvodné spôsoby využitia územia - vinohradnícky, lúkársky, pasienkársky, poľný a ojedinele záhradkársky (datované od r. 1403) miznú pod tlakom vysokopodlažnej výstavby. Machnáč ako rekreačné a zábavné stredisko Bratislavčanov (predovšetkým drevené domy na Búdkovej ceste) stratil i túto svoju funkciu. To sú dôvody, ktoré nás motivovali, aby sme vyhľadali najcharakteristickejšie, pamiatkovo cenné typy historických krajinných štruktúr a zabezpečili ich záchranu pre budúce generácie. Nie je to iba úloha kultúrneho charakteru v zmysle zachovania najcennejších pamiatok minulosti, ale zároveň jediná možnosť, ako v nadväznosti na stáročia budované ekonomické a ekologicky rovnovážne systémy vybudovať nové štruktúry zohľadňujúce potreby a špecifiká dneška.

Využitím metodiky ekologického hodnotenia (Kozová et al., 1991) sme sa snažili navrhnúť optimálnu krajinnú štruktúru, ktorá by zachovávala kultúrno-historickú i biologickú hodnotu prírodných prvkov Machnáča a súčasne by rešpektovala požiadavky sociálnej sféry a ekonomiky v medziach ekologickej únosnosti. Vznikla štúdia, ktorej cieľom bol návrh opatrení zabezpečujúcich ekologicky rovnovážny rozvoj mestskej časti Machnáč pri súčasnom zachovaní kultúrno-historickej kontinuity územia.

K návrhu záverečných opatrení sme dospeli:

- analýzou abiotických a biotických pomerov, čím sa získala základná charakteristika o stave územia a parametroch ovplyvňujúcich rozvoj tejto lokality,
- hodnotením biotickej zložky a stupňa antropizácie územia, čím sme získali obraz o stabilite krajiny limitujúcej ďalšie antropogénne zásahy,
- určením základných environmentálnych limitov a obmedzení.

Na základe podrobného terénneho výskumu a interpretáciou leteckých snímok sme zostavili mapu súčasnej krajinnnej štruktúry. Sústredili sme sa najmä na mapovanie a analýzu prvkov prírodných (lesov, lesíkov, skupín stromov a krovín, stromoradií a kriačín,...) a poloprírodných (sádov, záhrad, ...). Práve tieto v minulosti tvorili ťažisko územia s vysokým stupňom spolupráce človeka a prírody. V súčasnosti ich v relatívne veľkom rozsahu nahrádzajú najmä málo stabilné plochy vysokopodlažných budov. Pri takomto vzrastajúcom antropickom tlaku treba určiť hranice únosnosti prostredia, po ktoré je možné krajinu zaťažovať. Hodnotením stupňa antropizácie územia sa nám v tejto lokalite podarilo vyčleniť areály s rozličnou ekologickou stabilitou (Vagačová et al., 1992), ktoré nás upozorňujú práve na oblasti neúnosného zaťaženia prostredia.

Vysoký stupeň ekologickej stability reprezentujú plochy podhorského listnatého lesa, Horského parku, lesíkov, opustených sádov a záhrad a porasty lúčneho charakteru, ktorých ekostabilizačný význam spočíva najmä v ochrane genofondu a v zachovaní autoregulačných mechanizmov ekosystému.

Strednú úroveň stability majú areály líniovej a účelovej zelene, produkčných záhrad a individuálnej bytovej výstavby (IBV) so záhradami okrasného charakteru.

Nizkou ekologickou stabilitou sa vyznačujú športové plochy a IBV, účelová zeleň v okolí novopostavenej komplexnej bytovej výstavby a občianskej vybavenosti.

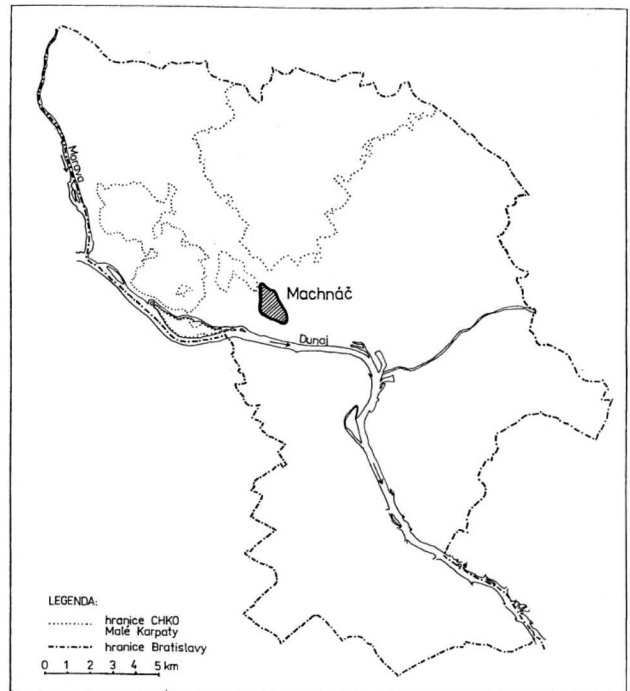
Celkovú rovnováhu Machnáča narušajú najmä lokality degradované až devastované výstavbou za hranice ekologickej únosnosti územia. Odstránením spomínaných ohnísk nestability a rešpektovaním základných environmentálnych limitov i obmedzení sa dosiahne ekologicky vyvážený rozvoj územia. Podľa výsledkov výskumu predstavovalo by to uskutočnenie týchto opatrení (obr. 2):

- 1 - ochrana prirodzených štruktúr lesného charakteru vylúčením akejkoľvek hospodárskej činnosti a vytvorením 50 m ochranného pásma,
- 2 - zvýšenie stability rozsiahlych antropogénne zdevastovaných a zdegradovaných plôch vytvorením porastu s charakterom lesného parku alebo funkčnej zelene s prevládajúcim stromovým a krovinným poschodím prevažne prirodzeného charakteru,
- 3 - prinavrátenie kultúrnych a historických štruktúr charakteru záhrad v súčasnosti zdevastovaných do pôvodnej formy využívania,
- 4 - skvalitnenie plôch účelovej zelene,
- 5 - opatrenia proti huku, prašnosti a exhalátom z dopravy,
- 6 - vylúčenie akejkoľvek výstavby vo väčšom rozsahu, ako je rozvoľnená IBV, s lokalizáciou jedine v územiach, ktoré nie sú limitované ani jedným z ukazovateľov biotického, abiotického a socioekonomického charakteru; výlučne v oblastiach existujúcich inžinierskych sietí; iba s nevyhnutným zásahom do štruktúry porastu.

Navrhované opatrenia prioritne odrážajú krajinnoekologické požiadavky, ktoré nadväzujú na prírodno-kultúrno-historickú kontinuitu územia. Smerujú k tomu, aby krajina naďalej netrpela nešetrnou snahou o transformáciu, modernizáciu, prispôbovanie historických štruktúr krajiny súčasným trendom, pri ktorých zanikajú vedecké, historicko-pamiatkové, estetické a iné hodnoty týchto štruktúr. Nejde o zakonzervovanie istej podoby prostredia s vylúčením existencie moderného človeka v nej, ale naopak, o nájdenie takých spôsobov fungovania, ktoré podporia a rozvinú historickú kontinuitu a umožnia splniť súčasné požiadavky harmonického človeka, ktorý si uvedomuje potrebu nadväzovania na tradície.

Literatúra

- Huba, M. et al., 1988: Historické štruktúry krajiny. Odborná príloha ochrancu prírody, MV SZOPK Bratislava, 35 pp.
- Kozová, M. et al., 1991: Ekologické hodnotenie hl. mesta SR Bratislavy a návrh ÚSES. Ekologická štúdia. ÚKE SAV Bratislava, 175 pp. + mapové prílohy.
- Vagačová, M., Dobrovodská, M., Kalivodová, E., 1992: Ekologické hodnotenie mestskej časti Machnáč. Rámcová ekologická štúdia. ÚKE SAV Bratislava, 17 pp + mapové prílohy.



1. Lokalizácia mestskej časti Machnáč v rámci Bratislavy

2. Navrhované opatrenia pre vytvorenie ekologickej rovnováhy územia Machnáč

